

Aki nem akar szenvedni, annak gyűlölnie kell

Amerika 2001. szeptember 11. után

2001. szeptember 11-én először fordult elő, hogy Amerikát saját földjén érte támadás. Amit a Föld minden népe megtapasztalt az utóbbi kétszáz évben, az – mintegy szimbolikusan – csak most érte el az Egyesült Államok partjait. A sérthetlenség illúziója néhány óra alatt szertefoszlott. Azóta valamennyi amerikai szeptember 11-e túlélőjének érzi magát, még akkor is, ha ő maga nem forgott közvetlen veszélyben. Valamennyien úgy érzik, igazságtalanul támadták meg őket, valamennyien sértettnek érzik magukat. Az elnök közvetlenül is hangot adott ennek, amikor a merényletek után azt kérdezte: „Hogyan válaszolok, amikor azt látom, hogy egyes moszlim országokban ilyen feneketlenül mély gyűlölet él Amerika ellen? Megmondom Önöknek, hogyan válaszolok: Csodálkozom. Egyszerűen nem tudom elhinni, mivel tudom, mennyire jók vagyunk mi.”

Ez a „Tudom, mennyire jók vagyunk mi” lefegyverző naivitással mutat rá a messiási küldetéstudat dilemmájára. Mert aki Isten által kiválasztottnak véli magát, mint a mostani amerikai elnök, annak a tettei is Isten által igazoltnak tűnnek, függetlenül attól, hány ember szenved kárt azoktól. Hiszen New Yorkban a merényletek nyomán az erkölcsi felháborodás volt a mindent uraló reakció, s a hivatalos amerikai válaszokban semmiféle jele nem volt annak a belátásnak, hogy bár ez az iszonyatos bűncselekmény ártatlan embereket ért, de nem egy ártatlan nemzetet. „Az elnök 'Milyen jók vagyunk mi' kijelentése nem teszi lehetővé saját bűneik belátását”, vonja le a következtetést *Geiko Müller-Fahrenholz* kiengesztelődés-kutató, ezért szerintük „ki kell gyomlálni a rosszat az ellenfélből, és ott helyben könyörtelen szigorúsággal 'ki kell irtani'.” A világpolitika komplex rendszere ily módon a jó és a rossz közötti harc barbáran egyszerű távlatban jelenik meg. Aki nincs velem, ellenem van.

Nem hagyni, hogy megüljön rajtunk a sértés, rémület, pánikalkotó reakció – mindez természetesen első reakciója egy szuperhatalomnak arra a megaláztatásra, amelyet tizenhét évnyi harc okozott. Csak ezután, a második lépésben következhetne a vizsgálgatás, sőt az önkritika, de az

ilyesmi elmaradt New Yorkban. Ellenkezőleg, azt a kérdésfelvetést, vajon mit akartak ezzel üzeni a támadók, *Susan Sontag* kérdését, azonnal lesöpörték mint hazafiatlan magatartást. A merénylők üzenetét mind a mai napig nem fejtették meg. Ehelyett izgatott sietséggel a „Vissza fogjuk fizetni nektek” dacos pózává alakították át a kezdeti pánik-reakciót. A bosszú reakciójába menekültek ahelyett, hogy elgondolkodtak volna a támadás háttéréről. „Gyászunkban és dühünkben megtaláltuk megbízatásunkat és megbízhatósági próbánkat”, hirdeti az elnök már 2001. szeptember 20-án. „Polgártársaim, türelmes igazságossággal fogunk válaszolni az erőszakra – abban a biztos tudatban, hogy ügyünk igazságos, és bizakodva az eljövendő győzelmekben.”

A pszichoterápia régi tapasztalata, hogy azok az emberek, akik nem fogadják el sérelmüket, ellenségesnek tekintik a világot: ezzel képesek értelmet adni a történeteknek. Ez az ösztönzés is, nevezetesen hogy értelmet adjunk annak, ami első látásra felfoghatatlan, mélységesen emberi ösztönzés, hiszen magában az eseményben ritkán nyilvánul meg valamilyen értelem. Annál fontosabb viszont, hogy milyen természetű értelmezés születik. *Robert Jay Lifton* amerikai pszichoterapeuta így elemezte az akkori helyzetet: „Bush és tanácsadói kisajátították az amerikaiak értelem-keresését, és egy igen agresszív értelmezést juttattak érvényre – 'a terror elleni háború' elvét... Bush szeptember 11-ében fedezte fel, mi a küldetése ebben az életben... A terror elleni háború vált az életművévé. A világ felosztása jókra és rosszakra – ez része a küldetésének” (*Der Spiegel*, 2003/23, 177).

A sebezhetőség élményének elhárítására irányuló belső sürgetés aztán arra kényszeríti az embert, hogy az egész világot a lehetséges fenyegetések előterévé értelmezze át, és világszerte főbiásan ellenőrzése alá vonjon mindent, ami él és mozog. *Horst Eberhard Richter* így írta le ezt a körforgást: „Aki nem akar szenvedni, annak gyűlölnie kell.” Ebben az esetben az embernek újból és újból el kell fojtania a sebezhetőség tapasztalatát, és a mindenhatóság örületben kell ke-

resnie a menekülés útját. Ezt a betegséget, vagyis a szenvedésre való képtelenséget *Richter* már korábban valamiféle „istenkomplexusnak” nevezte, és éppen a nyugati férfiak alapzavaraként írta le. Ebben a vonalban helyezkedik el aztán az az amerikai ötlet is, hogy rakétapajzzsal biztosítsák saját sérthetlenségüket.

Ez az elképzelés azonban illuzórikus, hiszen régóta a kölcsönösség, a Földet átölelő globalitás világában élünk, és ebből egyetlen nagyhatalom sem lophatja már ki magát. A sérelmekben, az elszenvedett bajokon csak akkor tudnak túljutni a népek, ha a kiengesztelődés erejévé alakítják át mindazt, amit elszenvedtek. Ahogy ez európai népek is tették ezt.

*Willy Brandt*nak a keleti népekkel kapcsolatos kiengesztelődési politikáját annak idején „a lemondás politikájaként”, a német érdekek irreális „kiárusításaként” értékelték felfelé. *Brandt* ellenben mélyen meg volt győződve arról, hogy csak egy merészen „egyszemélyes”, az első lépés megtételére bátor politikának van realitása. Csak a kiengesztelődés politikája számít európai politikának – ennek a tételnek kellene az európai politika legfontosabb, a tapasztalat talaján álló alaptételének maradnia. A megtorlás politikája ellenben reakciós politika, a szenvedés infantilis elhárítása. A felnőtt reakció az lenne, ha kiengesztelődés-politikai irányt szabnánk saját stratégiánknak, és belső együttműködést alakítanánk ki az idegen ellenfelekkel létrejövő külső érdek-konfliktusokban. *George Washington* vagy *Martin Luther King* másik Amerikája ismételtlen megmutatta, hogy az amerikai nép mennyire vágyakozik az effajta emberi identitásra. De nem csupán sok amerikai reménykedik abban, hogy a népek még ebben az évszázadban eljutnak erre az egész Földet átölelő „mi-tudatra”.

A mostani óra előnye, hogy ez a remény már nem egy naiv, idealista pacifizmusból fakad, hiszen az utóbbi évszázadban a Föld minden országának fájdalmasan fel kellett ismernie sebezhetőségét, végezetül most az Egyesült Államoknak is. Ehhez társul, hogy a globalizáció lebont minden nemzeti szabályrendszert, és régóta szükségessé teszi a nemzetek feletti, jó szomszédi konfliktus-sza-

bályozást. Minél fenyegetőbbé válik a világgazdaság kaotikussá váló dinamikája, és minél ellenőrizhetlenebbül teszük tönkre bolygónkat a klíma-katasztrófák, annál kényesrebbül kényszerülnek rá a nemzetek a szomszédság pragmatikus túlélési politikájára.

A globalizáció mint a kölcsönös egymásra utaltság tapasztalata, illetve az újfajta sebezhetőség – mindkét mozzanat egyedülálló esélyt teremt a jó szomszédi világközösség megvalósítására. Ezért aztán a hatalmi fölényen alapuló háborús beavatkozások és az önzésen alapuló nemzeti megelőzési stratégiák már nem nyújtanak biztonságot. Csak az a politika képes emberbaráti módon biztosítani saját túlélésünket, amelyik annak belátásából fakad, hogy sebezhetőségünk maradandó. *Reinhold Schneider* már 1956-ban tudta: „A mostani óra azzal kedvez nekünk, hogy példátlan fenyegetés irányul a világ egésze ellen, és nem lehet többé elhatárolni egymástól azokat a tereket, ahol a háborúk lezajlanak. A béke már csak az egész világ békéje lehet.” *Schneider* azonban alábecsülte a nagyhatalmak iszonyatos képtelenségét bármiféle belátásra, azt, hogy nem tudnak megbirkózni sebezhetőségük tapasztalásával, szenvedéseiket elfojtják, és ezért képtelenek a politikai kiengesztelődésre.

***

Meglehet, ehhez az erkölcsi süket-széhez a mai Amerikában a bizton-

sággal kapcsolatos, elfojtott félelemnél is jobban hozzájárul felelősségük letagadása. Hiszen az amerikaiaknak is hordozniuk kell olyan háborús emlékeket, amelyek súlyos felelősséget rónak rájuk. Hirosimában egyetlen megsemmisítő csapás 200 000 ember halálát okozta, és a Vietnamban a bambuszkunyhókra és a rizsföldekre permetezett dioxin elég lett volna az egész emberiség megmérgezésére. Az angolszász emlékezet változatlanul tökéletesen tabuizálja azon német nők és gyerekek százezreit, akik a szövetségesek 1942–1945 közötti szőnyegbombázásai következtében elégtek, megfulladtak vagy a romok alatt lelték halálukat. Még ma is felriadok álmomból, mivel ismét magam előtt látom azokat a gyerekeket, akik *Swinemünde*-ben 1945. március 12-én égő fáklyákként rohantak a folyópartra. Még órákkal később is vízért kiáltottak. Hatszázhusz B-52-es amerikai bombázó 23 perc alatt elégett emberi testekből álló alvilági tájjá változtatta a kisvárost. Ennek a minden katonai szükségességet nélkülöző hadműveletnek az volt a célja, hogy a terrorral páni félelembé taszítsák a nőket és a gyerekeket. Ennek a gáztettnek a megvitatására az amerikai társadalom mindmáig nem volt képes.

„Az amerikaiak idealizált önképe nemigen viseli el a tartós szembesülést saját embertelen kegyetlenségükkel”, véli *Horst-Eberhard Richter*. Attól tartok, hogy több nemzedékre van még szükség, amíg ez az üdvös szembesülés bekövetkezik. A sebez-

hetőség tapasztalata inkább egy másik ponton szorongathatná katartikusán az amerikai népet. Azokra a katonákra gondolok, akik Vietnamból, Afganisztánból és Irakból visszatértek ugyan hazájukba, de otthonra többé nem találnak. Mivel a harc kényszerre megsebezte lelküket, belső meghasonlottságukat önmaguk és mások ellen fordítják, bántalmazzák családtagjaikat, nem utolsósorban feleségüket. Az effajta kihágások mindenesetre emberemlékezet óta hozzátartoznak a háború belső, pszichikai oldalához. *Jonathan Shay* amerikai pszichiáter például megvizsgálta a vietnami harcosok lelki sérüléseit, és felfedezte, hogy a háború fenevadakká változtatja ezeket a katonákat, az ölés mámorának állapotába taszította őket – amint egykor *Achillész* is fenevaddá változott barátja, *Patroklosz* halála miatti szomorúságában.

A hetvenes és nyolcvanas években a harcosok – részben elfojtásból, részben megszállottságból – az amerikai populáris kultúra kedvelt témájává váltak. „Az új harcosok minden intézményen kívül és minden erkölcsi norma fölött álló bosszúállókként jelennek meg előttünk”, közli a vietnami dzsungelharcosokról írott tanulmányában *Bernd Greiner*. A populáris kultúra e vitézei „a harcból élnek, és a határtalan önkényt prédikálják... Számukra az erőszak öncélú, és semmiféle igazolásra nem szorul”. „A gyilkosok önjelölt elitjének” ez a tömegesen elterjedt képe már önmagában véve is „Amerika politikai és kulturális kimerültségének tünete”, mondja *Greiner*.

A belátás, a saját katonáiban keletkezett belső károk miatti bánat egy hosszú folyamat során Amerikában is elvezethetne a bűnbánatnak ahhoz a szakaszához, amelyen a németek a háború utáni csaknem hatvan év során keresztülmentek, hiszen a háborúban átélt szenvedés olyan tapasztalat, amelyben sok embernek volt része. És egyáltalán, a szenvedés tapasztalata a legmélyebben egyesít minden embert. Sok német tudja még, mit jelent valakikre rászabadítani a háborút, és sokan emlékeznek arra is, amikor a háború elérte saját országukat. A németek által a háborúra kimondott mai „nem” abból a meg rázkódtatásból fakad, amit saját felelősségük belátása és a végtelen bánatról szerzett tapasztalatuk okozott.

Hans-Eckehard Bahr

Forrás: *Orientierung*, 2005/69

